ACADEMIA ROMÂNĂ

LA O SUTĂ DE ANI
DUPĂ MOARTEA LUI
PETRU MAIOR

▫ CUVÂNTARE COMEMORATIVĂ ▫
ȚINUTĂ LA ACADEMIA ROMÂNĂ

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI

Librăriile „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ și PAVEL SURU
1921

Prețul: Lei 3.—

ACADEMIA ROMÂNĂ

LA O SUTĂ DE ANI
DUPĂ MOARTEA LUI
PETRU MAIOR

▫ CUVÂNTARE COMEMORATIVĂ ▫
ȚINUTĂ LA ACADEMIA ROMÂNĂ

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI
Librăriile „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ și PAVEL SURU
1921

I.

Domnilor Colegi,

La 1-iu Februar 1821 se stingea la Buda, în chiliuța censorului modest al cărților românești tipărite pentru câștigul Universității de limbă latină în tipografia de acolo, proprietate a acestui așezământ, un «popă» ardelean, fost călugăr și păstrând titlul protopopiei lui depărtate în Reghinul de către Carpați aproape de hotarul Moldovei: Petru Maior. Il răpusese, la o vrâstă când mai putea să lucreze pentru acel bine al neamului pe care-l avuse exclusiv în vedere — abia împlinise șeizeci de ani —, ostenelile lui de funcționar împovărat de lucrul străin, pe care intelectualul îl sufere așa de greu, și truda de a mișca din loc dicționarul cel mare, din românește în latinește, în ungurește, în nemțește, pe care, moștenindu-l dela înaintași morți pe brazdă, îl îmbogățise cu atâtea etimologii răscolite după putință prin lexicoanele noi și vechi.

Omul era un fiu de preot, născut, la o dată pe care n'a crezut cu cale s'o însemne, din părinți dintre cari cunoaștem întâmplător pe tată, cum cunoaștem tot astfel pe cei cinci frați ai lui, dela cari a avut doi nepoți ca să-i moștenească agonisita. Crescuse, ca orice fecior de Român răsărit supt un smerit acoperiș de paie sau de țiglă, pe acele pașnice și bogate, idilice și zimbitoare ținuturi ale Târnavelor, în umbra turnurilor bisericii vlădicești a Blajului. Umblase după învățătură întâiu la străini: Ungurii din Oșorheiu și din Cluj. Apoi Blajul îl primise în cămările lui de

clasă, cu aier îngust de mănăstire, în scundele încăperi unde se oplosia tinerimea studioasă pe care o mânau într'acolo satele pline de sărăcie și de umilință.

Dacă a răsbătut prin atâtea greutăți, și el ca și atâția dintre cei din vremea lui, deschizătorii de cale, tari ca feții-frumoși încălțați cu opinci de fier, aceasta a datorit-o, nu numai minții celei istețe, în stare să descoase toate elementele problemelor ce-i erau puse înainte, ci și, înainte de toate, unei mândrii deosebite, dacă nu de sine însuși, de tagma lui și de națiа lui. Căci băiatul născut la Căpușul-de-câmpie se simția neam ales în ce privește stările lumii — și apăsa pe predicatul său nobiliar: «de Dicio Sân-Mărtin» — și viță aleasă în ce privește locul alor săi în omenire. Când se va înfățișa mai târziu prilejul, el se va lupta dârz, cu siguranța că dreptatea o are el, împotriva celor cari tăgăduiau că Românii au o limbă nobilă, o mândră obârșie, o literatură bogată după împrejurări, dar și familii nobile ca și ale conlocuitorilor, și în protopopii desconsiderați ai ținuturilor vedea urmași ai Vlădicilor de sate, din corepiscopatele de care a fost plină în evul mediu Biserica apuseană. Și, ca să capete știri despre aceste lucruri ca și despre tot ce privia întreaga viață bisericească și mireană a nației, el scotocia pe moșnegii ce-i stăteau în preajmă, culegând dela dânșii știrile ce stăteau să se piardă odată cu anii lor bătrâni.

La 1775, isprăvindu-și studiile la școala înaltă a Blajului, el era trimis la Roma, ca și Gheorghe Șincai. Dar lui nu par a-i fi vorbit în această Capitală a catolicismului acele măreție rămășițe ale lumii vechi, care au făcut un istoric cu simțul poetic al unui trecut mai mare din feciorul de nemeș din Șinca. Cu firea lui critică și cu pornirea lui hotărâtoare împotriva oricui n'ar fi dat nației sale ce credea el că i se cuvine, Petru Maer — în curând Maior pe titlul cărților sale — a căpătat aici, la lecțiile depănate uscat și rece, de învățătorii pe cari mănăstirea-i închisese, nu numai între zidurile ei de piatră, ci și între teoriile ei de fier, neclintite în eternitatea lor rigidă, ura contra trufiei romane celei noi, cu dogma, încă neproclamată, a infailibilității

papale, cu patima stăpânirii de pământ după normele și cu mijloacele oricării monarhii, cu visurile de domnie universală, cu pompa în scris și vorbă, în caracter și haină — «autentie, țif, vâlfă în haine», va spune el mai târziu, cu sinceritatea lui țerănească, — dar și cu egoismul italian al celui care pretindea că este părinte de o potrivă de iubitor al tuturora.

La 1782 se ducea la Viena, unde, fără aceiași frumuseță a unei arte mai noi și fără acea tristă magnificență a ruinelor, el găsi același spirit îngust, același strâmt formalism, aceiași oarbă credință în formele bine clădite care pot ținea piept valurilor disttrugătoare ale ideii în veșnică mișcare, adevărată tocmai pentru că se schimbă odată cu vremea, care, păstrând taina lucrurilor acoperite de dânsa, face să se vadă, în zări necontenit altele, lucruri până atuncea ascunse. Acolo Papa «nostru», dincoace «Impăratul nostru», Romani amândoi, dar așa de puțin simțitori la soarta și viitorul acelui milion de oameni muncitori și năcăjiți cari erau și ei în sânge și în graiu Romani prin românitatea lor veche de aproape două mii de ani.

Și iată-l întors acasă, plin de teologie și de filosofie cât să-i ajungă pe o viață întreagă, și având pe lângă dânsele atâta cunoștință de drept canonic cât o să poată înfrâna avântul tuturor generațiilor de școlari ce i-ar trece prin mână și supt ferulă în sălile de clasă ale Blajului unde îndată fu numit profesor.

Dar și aici «autentie, țif și vâlvă». Dacă nu, — cât pentru dânsul măcar —, supt bunul episcop Grigorie Maior, dar supt bogatul și pomposul lui urmaș Ioan Bob, cu doi b. Nici aici nu era de trăit. Pe tânărul care se lepădă repede de cinul călugăresc, primit după îndemn străin și mai mult pentru a se supune unui obiceiu al timpului decât unei vocații, pe care de sigur n'o avea, îl interesau pe lume două lucruri care aici hotărît că nu se puteau găsi. Și anume: traiul simplu al oamenilor buni cari nu-și închipuie cine știe ce despre sine și, pe urmă, lupta dreaptă, fățișă, fără preget împotriva acelora cari o merită.

Și astfel, când putu să aibă o biată protopopie cu douăzeci

de florini pe lună, între oameni cari știau numai de plug și de turmă, lângă străinii deprinși de mult a-și avea în viața lor și o cultură a minții în legătură cu frații cei înnaintați, din țări depărtate, el o primi cu mulțămire. Acolo, în Gurghiu, la Reghin, a stat vre-o douăzeci de ani.

Și cum, în acel loc fără arhive, fără biblioteci pentru vechiul student din Roma și din Viena? O spune singur, apărându-se contra «bârfirii» învățaților din Blaj, a canonicilor în rândul cărora nu fusese crezut vrednic să fie pus. «Dumeria bătrânii ca să învețe», «băiluia cu pruncii», având întru aceasta «osebită dulceață» și învăța la «lucrurile cele sfinte» pe «fetele cele mari, adunate la șezătoare a toarce». *Se pleca astfel cu lumina minții învățătura românească în spre poporul până atunci oropsit de străini și părăsit de ai săi ridicați în ranguri, și cu aceasta se găsia calea mântuirii pentru neamul întreg.*

Atunci, în lungile ceasuri ale nopților de iarnă, la lumânărica de ceară sau de său cu mucul fumegând până-l curățau mucările de biserică la îndemâna părintelui, se va fi ostenit el să facă, din lucruri cetite, dar mai mult din adâncul firii lui pline de înțelepciune și de bunătate, acele *propovedanii* la morți, acele *didahii* pentru prunci al căror «sunet» îi venia de supt ferești, acele sfaturi pentru oamenii maturi pe care mai târziu, având putința de tipar, le va scoate din teascurile dela Buda, răspândindu-le larg prin satele românești, și tot acolo își va fi întrebuințat acele clipe de singurătate tălmăcind din italienește povestea, de idilă păgână în spirit creștin, într'o lumină de aurie legendă ca în natura lui Claude Lorrain, povestea de moralisare zimbitoare și de pregătire prin bunătate a sufletului copilului și tânărului care e *Télémaque* al lui Fénelon: supt condeiul lui, pe care și-l știa și-l spunea «ascuțit», scrisul dulce al episcopului frances, om de salon și de curte, se prefăcea într'o *didahie* cu tâlc ca învățăturile obișnuite ale părintelui protopop.

De odată o perspectivă către «biblioteci multe și bogate» i se deschide: locul de corector la Buda, prin moartea unui prieten, Clain el însuși, și retragerea altui cleric. Cu câtă sete

se duce acolo cel înțercat două decenii întregi dela gustarea învățăturilor înnalte și a cetirilor pline de miez! Își lasă pentru aceasta el, cel singur, deprins a se mângâia cu copiii altora, odihna casei lui de țară în Carpați, plăcerea de a sta în mijlocul celor de un sânge cu dânsul, dulceața de a-și auzi limba, mândria de a fi părinte și învățător, Vlădică și Domn la țăranii lui pe cari-i câștigase pentru cugetarea lui cea nobilă, și se înfundă în centrul unui banal oraș de fabricație austriacă, prin odăile triste ale unui mare edificiu de duzină, fără alți cunoscuți decât preotul dela capela ortodoxă, Alexandru Teodorovici, și câte un negustor macedonean în care și predicația lui națională va trezi conștiința că nu este Grec ca toți Grecii.

Și toate acestea pentru a putea să deie alor săi cărți, traduse și compilate de el sau de alții, despre «economia de câmp», despre prăsirea prunilor, despre bolile vitelor, precum și calendarele românești, an de an. Vechea idilă de sat se continuă și aici. Pe alături, el se punea însă la cetitul cărților care-i priviau neamul, la cetitul lacom al comorii pe care acum spre cincizeci de ani o vedea larg desfășurată înnaintea lui.

Ar fi scris el care dacă nu și-ar fi adus aminte de câte spusese împotriva nației sale Neamțul înăcrit de neizbândă și amărît de sărăcie Sulzer, care se rătăcise prin Reghin, ca auditor de armată la regimentul Savoia, cu amintirile, manuscrisele și familia lui? Ori, mai ales, căci aceasta era acum o poveste veche, ceia ce dela Eder la Engel, dela acesta la Kopitar Slavul aruncau ca jigniri asupra aceluiași neam neapărat străinii din Austria?

Pornirea lui Maior era aceiași ca și a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, când cu mai bine de un veac înnainte se rupea dela îndatoririle lui de mare boier al țării ca să astupe aceleași guri deschise cu ură împotriva seminției sale, ca să răpuie aceleași «fiare sălbatece și urgia neamului românesc». Cine a cetit elocventele pagini, de o claritate cum Renașterea italiană putea s'o deie ucenicilor săi, ale Cantacuzinului va recunoaște că același spirit se găsește în scrierile de luptă ale protopopului

ardelean, care, dacă știa de Miron Costin, ignora și pe Stolnic ca și pe Dimitrie Cantemir, ba chiar și operele manuscripte ale foștilor săi predecesori și colegi dela Roma și Viena.

Prin *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia* se dă astfel lupta cea mare pentru lămurirea dreptății Românilor în așa fel ca și cum pentru întâia oară — afară de acele bârfeli dușmane — s'ar fi rupt peceții care închideau în izvoarele autentice titlurile istorice ale neamului nostru. Pe rând marturii sunt aduși, cercetați, trecuți la protocol, lăudați pentru mărturisiri drepte sau trași la răspundere pentru întortochiarea adevărului. Strașnică judecată! Și, când hotărârea e dată, oricine o atacă are în fața lui un dușman cumplit, care, cu cât știe, cu cât nu știe, cu cât poate, cu cât nu poate, nu se lasă. Latina învățaților unguri, de mult deprinsă, de când nu cuprindea porunci pentru lumea întreaga, să îmbrace gâlcevile erudiției medievale și moderne, cuprinde mai bine decât blânda limbă a poveștilor și cântecelor poporului român, pe care această violență o înăsprește și o diformează, această aprigă descurcare a temeiurilor celor mai vechi ale vieții noastre naționale, această neîmpăcată înfruntare a protivnicilor.

Cartea era despre toți Românii și pentru toți Românii. Tot așa și Istoria Bisericească, îmbrățișând de fapt întreaga noastră cultură încadrată și ocrotită în desfășurarea formelor ierarhice. Carte neisprăvită, carte nenorocită!

Acestea le-a făcut în vremi grele, cu puține mijloace, aducându-și jertfă o viață, în care n'a văzut femeie la căpătâiul lui, nici copil plângându-i în leagăn, acest cleric fără putere și fără avere, pentru binele neamului românesc și al «măritei limbi românești ce o numesc străinii valahică».

II.

Ca să se înțeleagă ce înseamnă opera lui pentru desvoltarea noastră culturală să ne gândim ce se propaga de pe catedrele — plătite cu bani din munca poporului nostru, din ostenelile acelui sărac țăran pe care-l căinează și Dimitrie Cantemir pentru ce dă apărătorilor și storcătorilor săi, — din Principatele românești autonome, cu Domni judecând și scriind românește, cu boieri de sânge românesc, cu tradiții și rosturi românești, în acei ani dela 1812 la 1821 în cari Petru Maior căuta să înjghebe «idei chiare, descurcate, răsfirate» despre trecutul poporului său.

Bucureștii, «noua Atenă», spune în 1818 dascălul dela școala lui Vodă-Carageà, Constantin Psomakis, «prea-strălucitul oraș domnesc», și Țara-Românească toată sunt laolaltă «cea mai tânără fiică a Eladei și râvnitoare cu adevărat a bunurilor maicii sale»; limba greacă trebuie să fie studiată în rândul întâiu, a clasicilor de pe vremuri ca și a dascălilor celor noi, Teofil Coridaleu, Meletie arhiepiscopul de Atena, Evghenie Bulgaris, Nichifor Theotokis, Neofit și Lambru Photiades. Ce e «dialectul daco-vlahic», în alăturare cu aceia! Lipsit de dânsa, omul e «fără limbă» și, de sigur, și fără suflet. Numai ocrotind această învățătură, strigă Veniamin din Lesbos, boierii se vor face binefăcători ai «neamului Dacilor», îl vor scoate «din adâncul întunerec al ignoranței» și, «înaintând, educația și plugăria se va împodobi, așa încât vor avea venituri îndoite și întreite».

Pe alături Gheorghe Lazăr, contemporan și emul al lui Petru Maior mai mult decât ucenic al lui, cum vor fi alții pe urmă, toți Ardelenii cari creară după 1830 învățământul național la

noi, era chemat numai în legătură cu «plugăria» și cu «veniturile», ca să hotărnicească moșiile și să învețe pe alții a o face, iar, dacă adăuga filosofia în românește și noțiuni despre strămoșii romani, era un excurs, dacă nu un abus chiar.

Iar teatrul represinta la 1819 «Moartea lui Patrocle» de poetul la modă în acest București cu clasa conducătoare încremenită într'un elenism papagalicesc. În grecește se traducea și tragedia franceză și italiană. Și, dacă actorii erau elevi greci ai gimnasiului, între cei cari, aplaudând, «plângeau cu lacrimi amestecate în simpatie și bucurie» — scrie foaia grecească din Viena, susținută de boierii noștri, cari nu se gândiau că ar trebui și una în limba lor — erau de sigur și purtătorii celor mai mari nume din aristocrația românească: doar Grigore Brâncoveanu n'a scris niciodată o scrisoare de două rânduri în românește, el a cărui splendidă caligrafie măruntă învesmânta cele mai elegante întorsături ale limbii elenice.

La intelectualii săraci era nădejdea, și ea era la popor. Ei sunt aceia cari au redat românismului țările dela Dunăre, cari le-au unit în vechea Românie pentru ca pe urmă tot ei să-i întindă hotarele cât și ale neamului, rămâind apoi să vegheze asupra soartei unei creațiuni sfințite cu gândul unora și cu sângele celorlalți.

În adevăr, cu câteva zile numai înnainte ca Petru apostolul să fi închis ochii, Tudor luptătorul se pornise spre Olt ca să miște pandurii, alcătuindu-i în Adunarea Poporului, izbânditoare cu sabia a libertăților românești.

Și el, a cărui moarte prin mucenicie nu era să întârzie nici șase luni măcar după fapta lui îndrăzneață, care făcuse, un moment, din el un «Domn românesc», era copilul unui sat sărman. Și el se înfruptase din lumina cărților care vorbiau de lucruri ce nu se vedeau în jurul lui: dreptul și dreptatea. Și el avuse a suferi de pe urma «ciocoilor» lui, cu cari sămănau anume «ciocoi» ai Blajului, și luptase cu «Grecii» lui, cari erau de aceiași fire, în tăgăduirea rosturilor noastre, ca și scriitorii de cărți din

Austria contra ființei poporului nostru. Și pe dânsul îl scosese din liniștea unei vieți pașnice și supuse ofensa pe care n'o putea îngădui. «Frații oameni ai adunării noastre» erau argumente omenești în sensul argumentelor pe care le înșiruia Petru Maior în polemicele sale, lucru de războiu, hotărît și neânduplecat și acela. Iar, când, vorbind de congresul din Viena, Tudor scrie de acolo: «Să sună că va fi ceva și pentru locurile acelea: ci mult au fostŭ, puținŭ au rămasŭ», era, în gura acestui necărturar și naiv, pentru viitorul românesc, aceiași ideie care se desfăcea din «Istoria pentru începutul Românilor în Dachia».

Îi putem reuni deci în aceiași ideie ca să-i cuprindem în aceiași recunoștință, punându-i pe amândoi, pentru cărturari ca și pentru popor, în legătură cu neînlăturatele noastre datorii de astăzi.

Tipografia «CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC» - București